

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Факультет історії та філософії

Кафедра археології та етнології України

Д и п л о м н а р о б о т а

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему: **«Обряди переходу у доземлеробських суспільствах»**

«Rites of transition of pre-agriculture societies ata»

Виконав: студент денної форми навчання
спеціальності 032 Історія та археологія
Баліка Євгеній Іванович

Керівник д.і.н., проф. Сминтина О.В. _____

Рецензент д.і.н., проф. Барвінська П.І.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ __ від _____ 2018 р.

Завідувач кафедри

(підпис)

Сминтина О.В.
(прізвище, ініціали)

Захищено на засіданні ЕК № 1

протокол № __ від _____ 2018

Оцінка _____/_____/_____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Голова ЕК

(підпис)

Сминтина О. В.
(прізвище, ініціали)

Одеса – 2018

Зміст

Вступ.....	3
Розділ 1. Проблеми вивчення обрядів переходу.....	8
Розділ 2. Обряди ініціацій у різних народів.....	17
2.1. Класифікація та поділ обрядів.....	22
2.2. «Бора» та інші види ініціацій в австралійських племенах.....	24
2.3. Обряди посвят в африканських племенах.....	31
2.4. Ініціація шаманів у Північній Америці та Сибірі.....	38
Розділ 3. Традиційне весілля у доземлеробських суспільствах.....	44
Розділ 4. Похорони, як останній період у світі живих.....	63
4.1. Основні позиції у похованнях первісної доби.....	7
4.2. Поховання померлих людей палеоліту в скорчених позах.....	76
Висновки.....	79
Список джерел та літератури.....	83

Вступ

Зараз, на відміну від часів первісних суспільств, життя людей стало набагато легшим у деякому сенсі, адже тоді між ними відбувалася жорстока боротьба за виживання. В таких умовах людина не змогла б вижити або розвиватися самотійно. Їй необхідно було комуніціювати з подібними собі. Внаслідок цього, почали формуватися громади, племена, в яких були потрібні поділ посад, для дотримання порядку. Зіставлення всіх наявних на сьогоднішній день знань про життя первісного суспільства в цілому дозволяє зробити деякі висновки, але, тим не менш, багато чого залишається неясним, так як засноване на припущеннях і чистих гіпотезах.

Завдяки різним племенам, які проживають по наш день на землі, використовуючи етнографічні дані дослідники шляхом аналогій відтворюють обряди.

На ранніх стадіях розвитку цивілізації сакральне все більше переважає над світським. Сакральне охоплює майже всі етапи життя: зачаття і народження дитини, полювання та інші акти життєдіяльності. На магічно-релігійній основі створені особливі спільноти, і переміщення з одного в інше приймає характер особливого переходу [6]. У наш час перехід відзначається певними обрядами. Кожне плем'я незалежно від того, представляє воно частину ширшої політичної єдності або ні, що має тенденцію до складання народності, володіє індивідуальністю, яка характеризується стійкими ознаками.

Який би не був тип суспільства, життя конкретної людини обумовлена послідовними переходами від одного віку до іншого і від одного роду діяльності до іншого [2, с. 4-5].

Спостерігаючи за життям первісних народів, за їх повсякденним, сімейним життям, господарством, політичної та релігійної організації, вчені описують не таку помітну, але не менш важливу частину – свідомість та

духовне життя індивіда. Життя окремої особи практично розчиняється у систематизованому описі культурного життя народу [4, с. 150].

Первісна людина змінюється, бо вона проходить багато етапів і долає багато бар'єрів. Звідси і загальна подібність церемоній, які супроводжують народження, дитинство, досягнення соціальної зрілості, заручення, вступ в шлюб, вагітність, батьківство, прилучення до релігійних спільнот, поховання [21, с. 46]. Крім того, ні людина, ні суспільство не може бути незалежна від природи, від всесвіту, що впливає на життя кожного.

Обряди ініціації мали важливу роль в первісному суспільстві. Можна сказати, що в первісному світі саме посвячення давала людям статус людини в повному розумінні слова. До посвячення їх участь в людській поведінці було обмеженою, бо релігійна сфера життя була для них закрита.

В історіографії існують безліч джерел на дану тему. Повсякденне життя, виховування молоді, поняття про життя цікавило багатьох вчених. При їх вивченні можна побачити наскільки вони відрізняються. Так, наприклад такі дослідники як – Абрамян Л. А. [15], Арнольд ван Геннеп [16], Мірча Е. [24], у своїх роботах приділяють велику увагу етнологічним дослідженням, в деяких роботах детально описують та класифікують обряди у різних племен, або розкривають первісну сутність «свята». Так наприклад, Артьомова О. Ю. у своїй книзі «Личность и социальные нормы в ранне-первобытной общине» докладно описує проблематику поняття особистості у первісному суспільстві [14, с. 38-39].

Обряди ініціації або ж обряди посвячення охоплюють найрізноманітніші види церемоній.

Первісному суспільству притаманні соціальні норми, у ряді відносин яких більш жорстко і детально регламентують поведінку, ніж соціальні норми товариств [14, с. 41]. Дані етнографії показують також, що на ранніх етапах розвитку епохи людина набагато тісніше пов'язана зі своїм соціальним

оточенням, майже повністю від нього залежить і підпорядкований суспільству сильніше, ніж в наступні періоди історії.

Посвята становить вирішальний досвід в житті кожного індивідуума, що належав до первісного суспільства: це фундаментальний життєвий досвід, за допомогою якого, людина могла знаходити свій спосіб існування [10, с. 85].

Посвята, пов'язана з досягненням статевої зрілості, починається з розриву: дитина або підліток відділяється від матері, причому це іноді відбувається досить грубо. Але посвячення має значення не тільки для недосвідченої молоді. Обряд торкається всього плем'я. Нове покоління навчають, роблять його гідним інтегруватися в суспільство дорослих. При цьому відтворюються традиційні обряди, завдяки чому перероджується вся громада. У первісних суспільствах обряди посвячення відносяться до розряду найбільш значних релігійних свят [24, с. 18].

Оскільки посвята, пов'язана з досягненням статевої зрілості передбачає насамперед відкриття сакрального, то для первісного світу це означає з'єднання міфологічних і культурних традицій племені. У багатьох випадках обряди дорослішання призводять до відкриття сексуальності, проте й вона в доісторичному суспільстві належала до сфери сакрального.

Більшість випробувань, що входять в обряд посвячення, передбачають, з більшою або меншою очевидністю, ритуальну смерть з подальшим воскресінням або новим народженням. Центральний момент посвяти представлений обрядом, що символізує смерть неофіта і його повернення до живих. Але до життя він повертається новою людиною, підготовленою до іншого способу існування. Смерть при посвяченні означає одночасно кінець дитинства, невідання і стану непосвячених [25, с. 140].

Всі обряди нового народження або воскресіння і символи, які вони містять, вказують на те, що новачок допускається до іншої форми існування, недоступної тим, хто не піддавався випробуванням посвяти, хто не впізнав

смерть. Ось чому посвята так багато значить для розуміння до-сучасної людини.

Наступна стадія первісної людини після становлення повноцінним членом племені – зрілий вік, який найкраще характеризується створенням сім'ї. Зміна соціальної категорії є найважливішим, тому що це веде за собою зміну сім'ї, клану, села, племені, а іноді молоде подружжя може поселитися в окремому новому будинку – це представляє собою обряд відокремлення.

Ніщо так не змінюється в залежності від етнічної приналежності, віку, статі, соціального стану людини, як похоронні обряди. Однак у безлічі приватних варіантів можна виявити основні ознаки. Крім того, похоронні обряди ускладнюються у зв'язку з тим, що у одного народу може бути безліч різних і навіть суперечливих уявлень про загробний світ. Похорони – як проводи людини до останнього етапу, як подолання останньої ланки на цій землі.

Всі ці обряди відкривають всю серйозність, що межує зі страхом, з яким людина первісного суспільства брала на себе відповідальність за отримання і передачу духовних цінностей.

Актуальність роботи полягає у вивченні становлення особистості в первісному суспільстві.

Метою роботи є аналіз обрядів посвячення, і акцентування уваги на їх різновидах.

У ході дослідження були поставлені такі **завдання**:

- дослідити історію вивчення обрядів посвят;
- класифікувати обряди на групи;
- дослідити обряди ініціацій в різних культурах;
- дослідити обряди посвят в австралійських племенах;
- дослідити обряди ініціацій в африканських племенах;
- дослідити ініціацію шаманів у Північній Америці та Сибірі;
- поділити види обрядів весілля у різних народах;

- дослідити обряди поховань у первісних суспільствах.

Об'єкт дослідження – обряди посвячення племен в первісних суспільствах.

Предметом дослідження є класифікація обрядів в різних культурах.

Хронологічні межі роботи охоплюють переважно добу ранньопервісного суспільства, яка пов'язується з існуванням громад з привласнюючим типом господарства (мисливців, збирачів та рибалок), котрі вивчаються переважно за даними етнографічних спостережень за ними протягом кінця XIX – початку XXI сторіч.

Територіальні межі роботи визначаються місцями компактного розселення доземлеробських суспільств мисливців, збирачів та рибалок, які є предметом дослідження (територія тропічної Африки, Північної Америки, Австралії та Сибіру).

В ході дослідження використовувались такі **методи**:

- історичний;
- описовий;
- аналіз і синтез;
- порівняння;
- класифікація.

Робота **складається** зі вступу, чотирьох розділів, підрозділів та висновків. У першому розділі описується історія вивчення обрядів посвят. У другому розділі розглядаються обряди ініціацій в різних культурах. Третій розділ присвячений проведенню весілля. Четвертий розділ описує останнє прощання з людиною – похорони.

Дана робота дає можливість вивчити і проаналізувати обряди ініціацій, різновиди обрядів весілля та похорон в різних племенах.

Висновки

Людство на своєму шляху еволюції проходило різні періоди часу, тим самим удосконалюючи себе. Одним з аспектів вдосконалення є перехід через обряди посвячення до встановлення сутності людини.

Уявлення про зміст, види обрядів у первісному суспільстві дають етнографічний опис і аналіз за сучасними племенами, які ще існують, але на дуже низькому рівні суспільного розвитку.

Звичайно ж зміна в організації суспільного життя, прихід цивілізації обґрунтовує зміну або навіть зникання деяких моментів в первісних обрядах. Суть всіх обрядів полягає у виховній практиці, мета якої - передача досвіду наступному поколінню, способи поведінки, релігійного уявлення, традиції, способи світорозуміння і уявлення про життя і смерті.

У результаті моєї роботи, проаналізувавши увесь матеріал слід звернути увагу на висновки, які стверджують про те, що відсутність такого поняття як «особистість» протягом усієї первісної епохи або про відсутність індивідуальних відмінностей у характерах первісних людей є неправильною та помилковою.

Існує інша точка зору, згідно з якою в межах однієї і тієї ж культури існують різні типи особистості, а близькі типи особистості можуть зустрічатися серед представників різних культур.

Також, доказано багатьма науковцями, та їх працями, що первісні суспільства Австралії були і залишилися народом, розум якого переповнений живими уявленнями про душу, демонів та богів.

Не можна позитивно стверджувати, що кожне з існуючих племен визнає існування духовних істот, проте воно безумовно володіло хоча б мінімальною кількістю релігії. Адже не існує ніяких фактів, що виправдовують думку, ніби людина, яка здатна до високого розумовому розвитку, не могла піднятися з нерелігійного стану, що передувало тому релігійному рівню, до якого він прийшов у теперішній час.

Згадуючи тему посвячень та обрядів, пов'язаних з ними, варто підкреслити факти про те, що сама посвята вводить неофіта одночасно і в людське суспільство, і в світ духовних цінностей.

Більшість випробувань, що входять в обряд посвячення, передбачають, з більшою або меншою очевидністю, ритуальну смерть з подальшим воскресінням або новим народженням

Класифікація обрядів має достатньо широкий спектр та охоплює усі існуючі варіанти.

Обряди не завжди є лише обрядами переходу, адже крім основної спрямованості цих обрядів, яка полягає в тому, щоб забезпечити перехід з одного магічно-релігійного чи світського співтовариства в інше, кожна з цих церемоній має ще власну мету.

В первісному світі саме посвячення давала людям статус людини в повному розумінні слова.

Традиційне суспільство має тенденцію відносити кожне сучасне йому придбання до початкового часу, розглядаючи всі події як позачасові, спочатку міфічні. На ранніх стадіях розвитку цивілізації сакральне все більше переважає над світським.

У суспільствах крім обрядів існували також і матеріалізовані переходи, що були обумовлені різними умовами, звичаями та правилами, що необхідно було виконувати.

Особливістю цих обрядів є схожість, що має місце між явищами різного сакрального значення, але спільність структури різних обрядів зовсім не передбачає історичного зв'язку між ними.

Згадуючи ритуальні процеси, де в обрядах беруть участь лише хлопчики, треба зауважити, що більшість чисто чоловічих ритуалів пов'язано з епізодами з життя тотемічних предків, і жінки у цих обрядах беруть участь лише в підготовчій частині, до самих церемоній вони не допускаються.

Окрім чоловічих, існують і таємні жіночі культи, які зазвичай побудовані за образом чоловічих, причому ці культи ще сильніше охороняються від сторонніх.

Таємні об'єднання жінок мають специфічні чоловічі елементи в обрядах, але це не є змішаним варіантом, бо впливу піддалися головним чином зовнішні форми організації.

Організація таємних товариств надає жінкам релігійно-магічний престиж, що дозволяє їм вийти зі стану повного підпорядкування чоловікам і користуватися відносною свободою.

Повертаючись до обрядів, слід зазначити про моменти виконання ритуалів посвяти, коли міфологічна епоха як би відтворює той час, де обряд відбувався вперше.

Священна територія для обрядів відіграє основну роль в австралійських суспільствах - вона являє собою образ первісного Світу таким, яким він був, коли Божественна Істота перебувала на Землі.

Одним з ключових моментів обрядів у деяких племен є обрізання. Але він не є прямим повторенням акту, встановленого Богами або Героями в міфічні часи, хоча і передбачає їх ефективну присутність.

Обрізання проводилося Надприродною Істотою, яка втілювалась у виконавця операції, а сам ритуал був відтворенням стародавнього міфу.

Проводячи порівняльний аналіз між обрядами неофітів та шаманів, можна звернути увагу на велику відмінність між їх посвятами. Вони не схожі ні з австралійськими ні з африканськими. Чаклун, шаман, містик - фахівець в області сакрального, він є зразковим прикладом для інших людей, стимулює їх прагнення до посилення своїх магічних, релігійних сил і підвищенню соціального престижу шляхом нових посвят.

Шаман робить екстатичні подорожі. Саме тому, посвячення шамана, і обряди, через які він проходить не схожі на обряди посвячення австралійських племен або африканських.

Шаманом стають також і у результаті нещасного випадку або незвичайної події. Всіх шаманів об'єднує одне – область сакрального.

Крім цього, можна виділити духовну культуру первісного суспільства, яка включає в себе вірування, обряди, норми поведінки, пов'язані з продовженням роду, знання, обумовлені прагненням осмислити природу відносин між чоловіком і жінкою, батьками і дітьми, братами і сестрами, іншими родичами і свояками.

Характерною рисою весілля первісних часів є дуже складна схема обрядів переходу. Кожна церемонія це не простий обряд, це обряд відділення, що має свої незмінні наслідки. Якщо не заглиблюватися в ритуал, то можна не зрозуміти всю його серйозність. Шлюб як соціальний союз є важливим для багатьох груп. Тому цілком природньо те, що проміжний період набуває в даному випадку великої значущості. Весільні церемонії включають обряди магічного захисту від порчі і обряди, націлені на забезпечення майбутнього потомства. Окрім того, звісно ж шлюб мав і матеріальне або економічне значення.

Варто зробити висновок щодо того, як схожі між собою все церемонії похорон у різних культурах. Під час цих обрядів можна спостерігати за незвичними процесами, які несуть у собі матеріальне, моральне та навіть духовне значення.

Ніщо так не змінюється в залежності від етнічної приналежності, віку, статі, соціального стану людини, як похоронні обряди. Однак у безлічі приватних варіантів можна виявити основні ознаки. Незважаючи на їх схожість, похоронні обряди ускладнюються у зв'язку з тим, що у одного народу може бути безліч різних і навіть суперечливих уявлень про загробний світ. Складне переплетіння цих уявлень, природно, відбивається в обрядах.

Отже, аналізуючи матеріал, можна зробити висновок складних комплексів обрядів, які здатні створити загальну картину всенародного свята. Точно можна сказати про те, що елементи народного свята видно у всіх церемоніях, і можна розглянути на детальному рівні.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

1. Алёкшин В. А. / Происхождение и распространение скорченной позы умерших в погребениях каменного века / В. А. Алёкшин // ИИМК РАН, Санкт-Петербург – С. 1 - 4.
2. Артемова О. Ю. Отечественная теория «первобытности» и социальная организация австралийских аборигенов / О. Ю. Артемова. – М., 2003. – 32 с.
3. Артемова О. Ю. Дети в обществе аборигенов Австралии / О. Ю. Артемова // Этнография детства. Традиционные методы воспитания детей у народов Австралии, Океании и Индонезии. – М., 1992. – С. 17–55.
4. Карташева Н. А. А. М. фон Вилькен – педагог и библиофил / Н.А.Карташева, С. А. Лучкина // Музей в системе ценностей евразийской культуры: Матер. Всерос. науч.-практ. конф. Казань, – 2000. – С. 150 - 153.
5. Обряд [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://etno.environment.ru/news/print.php?id=47> (12.05.17).
6. Переход в мир взрослых [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://lib.nspu.ru/umk/c4512ad9> (12.05.17).
7. Ревиль Альберт [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://archive.org/details/prolgomnesdelhi00rvgoog> (12.05.17).
8. Телегин Д. Я. Об основных позициях в положении погребенных первобытной эпохи Европейской части СССР / Д. Я. Телегин / Энеолит и бронзовый век Украины // Исследования и материалы. – Киев, 1976. – С. 5 - 21.
9. Хокарт А. М. Критерии оценки свидетельств / А. М. Хокарт // Природа. – 1985. – №12. – С. 54 – 96.
10. Шаревская Б. И. Судьба молодежи из коренного населения в современной Австралии / Б. И. Шаревская // Советская этнография. – 1955. – №3. – С.84–90.
11. Эрнест Дюпре [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://psychiatrie.histoire.free.fr/pers/bio/dupre.html> (12.05.17).

ЛИТЕРАТУРА

12. Андре Р. Дитя-зеркало / Р. Андре. – Москва, 1981 – 76 с.
13. Артемова О. Ю. Личность и социальные нормы в ранне – первобытной общине / О. Ю. Артемова. – Москва: «НАУКА», 1987. – 197 с.
14. Артемова О. Ю. Дети в обществе аборигенов Австралии / О. Ю. Артемова // Этнография детства. Традиционные методы воспитания детей у народов Австралии, Океании и Индонезии. – М., 1992. – 196 с.
15. Арнольд ван Геннеп Обряды перехода. Систематическое изучение обрядов / Арнольд ван Геннеп. – Москва: Издательская фирма «Восточная литература» РАН 1999. – 243 с.
16. Бринтон Д. Нагуализм / Д. Бринтон. – Постум, 2008. – 152 с.
17. Донини А. Люди, идолы и боги: Очерк истории религии / А. Донини. – Госполитиздат, 1962. – 322 с.
18. Кабо В. Р. Происхождение религии: история проблемы / В. Кабо. – Канберра : Алчеринга, 2002. – 149 с.
19. Кабо В. Р. Шаманизм как форма религии раннепервобытного общества: Девятнадцатая научная конференция по изучении Австралии и Океании / В. Р. Кабо. – М., 1988. – 238 с.
20. Квеннелл М. Первобытные люди. Быт, религия, культура пер. с англ. Т. М. Шуликовой / М. Квеннелл. – М.: Центрполиграф, 2005. – 322 с.
21. Кривелев И. А. История Религий. Очерки в двух томах. Т.1 / И. А. Кривелев. – М.: Мысль, 1988. – 448 с.
22. Лафито Ж.Ф. Обычаи американских дикарей в сравнении с обычаями первобытных времен / Ж.Ф. Лафито // 1724. – 236 с.
23. Малиновский Бронислав. Магия, наука и религия / Бронислав Малиновский // Пер. с англ. — М.: «Рефл-бук», 1998. — 304 с. Серия «Astrum Sapientiae».

24. Мирча Э. Тайные общества. Обряды инициации и посвящения / Э. Мирча. – М. : «Университетская книга», 1999. – 265 с.
25. Тайлор Э. Б. Миф и обряд в первобытной культуре / Пер. с англ. Д. А. Коропчевского. – Смоленск: Русич, 2000. – 624 с.
26. Померанц Г. С. Великие религии мира. / Г. С. Померанц, Миркина З. А. // 3-е изд., испр. – М.: Издательский дом Международного университета в Москве, 2006. – 256 с.
27. Тиле К. Основные принципы науки о религии / К. Тиле / Классики мирового религиоведения: [Антология] / отв. ред. Л.С. Чибисенков. – М.: "Канон +" РООИ "Реабилитация", 1996. – 146 с.
28. Токарев С. А. Ранние формы религии / С. А. Токарев. – М., 1990. – 612 с.
29. Фрэзер Д. Д. Золотая ветвь / Д. Д. Фрэзер. – М.: Политиздат, 1980. – 197 с.